

## O'SIMLIKLAR DUNYOSINI HIMOYA QILISH MUAMMOLARI

*Berdikulov X., Berdikulova N.*

*Jizzax davlat pedagogika universiteti E-mail: [berdikulovk@list.ru](mailto:berdikulovk@list.ru)*

O'simliklar dunyosi Yerdagi hayotning birlamchi manbaidir. Ular yiliga 380 mlrd. t organik modda hosil qiladi, buning 325 mlrd. t dengiz va okean o'simliklarga, 38 mlrd. t o'rmonlarga, 6 mlrd. t o'tloqlarga to'g'ri keladi. Bundan tashqari o'simliklar, ya'ni yashil o'simliklar tufayli fotosintez jarayoni ro'y beradi, Yerdagi hayotning yashashi uchun zarur bo'lgan kislorodni ishlab beradi. Agar fotosintez jarayoni bo'lmasa, havodagi karbonad angidridning miqdori ko'payib kishilar va hayvonlar nobud bo'lar edi. Biroq atmosferadan, suv yuzasidan va tuproqdan kelayotgan o'sha SO<sub>2</sub> gazi o'simliklar tomonidan yutilib, fotosintez natijasida yashil o'simliklar atrofga kislorodni chiqarib turadi. Shunday qilib, fotosintez orqali Yer sharidagi suv 5,8 mln. yilda, atmosferadagi kislorod 5800 yilda, SO<sub>2</sub> 7 yilda bir marta yangilanib turadi.

Insonning kundalik hayotida o'simliklarning ahamiyati juda katta. Chunki o'simliklar muhim tabiiy geografik omil sifatida er yuzasida suv oqimiga, bug'lanishga, tuproqda nam saqlashga, atmosferaning quyi qismidagi havo oqimiga, shamol kuchi va yo'nalishiga, hayvonlarning hayotiga ham ta'sir etadi.

O'simliklar shahar, qishloq mikroiklimiga ta'sir etib, havosini tozalab, uni kislorod bilan boyitib turuvchi sanitarlik vazifasini bajaradi. O'simliklardan har xil kiyim bosh, ichimliklar tayyorlashda keng foydalaniladi. O'simliklar chorva mollar uchun asosiy ozuqa manbai, insonlarsha estetik zavq beradi. O'simliklar jamiyat uchun (agar undan oqilona foydalanib, muhofaza qilib, kayta tiklab turilsa) behisob oziq-ovqat manbai, texnika xom ashyosi, tibbiyotda dori-darmon tayyorlash, qurilish va boshqa sohalar uchun, qurilish va boshqa sohalar uchun hom ashyo resursidir. O'simliklar - bu qayta tiklash mumkin bo'lgan tabiiy resurs hisoblanib, Yer shari geografik qobig'ida muhim rol o'ynaydi.

Yer sharida o'simliklar turi juda ko'p bo'lib, ularning juda oz qismidan kishilar xo'jalik faoliyatlarida foydalanmoqdalar. Yer sharidagi 300 ming o'simlik turidan faqat 6000 turini inson kundalik hayotida foydalansa, shuning 1500 turi esa dorivor o'simliklarga to'g'ri keladi.

Bugungi kunda global mavzu miqyosida ko'tarilgan o'simliklar dunyosini himoya qilish keng ko'lamli muammolardan biri bo'lmoqda. Aholi soni oshishi natijasida global muammolardan biri xisoblangan atmosferani ifloslanish darajasi oshib ketdi. Bunga asosiy sabab ko'plab o'rmon va shaharlarda daraxtlarni kesib tashlanishi, o'simliklar suvsizlik va boshqa turli ekologik muammolar sababli nobud bo'lishi, bunday o'simliklarni kam ekilganligi hisoblanadi.

O‘simliklarni himoya qilish qishloq xo‘jaligi entomologiyasi, fitopatologiya, botanika, mikologiya, bakteriologiya, virusologiya, ekologiya, biotsenologiya, kimyo, biokimyo, hayvonlar va o‘simliklar fiziologiyasi, fizika, biofizika, genetika, seleksiya, toksikologiya va boshqalar fanlar ma‘lumotlariga asoslanadi. O‘simliklarning zararkunanda va kasalliklari, begona o‘tlar ekinlarga, xususan, hosilga katta zarar yetkazadi. Shu sababli qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini yetishtirishda, ularni saqlab qolishda O‘simliklarni himoya qilishq. muhim rol o‘ynaydi. Zararkunanda va kasalliklarning o‘simliklarga yetkazadigan zarari qadimdan ma‘lum. XVIII-asr boshlarida o‘simlik kasalliklarini tasniflashga fransuz botaniki J.Turnefor urinib ko‘rdi. XVIII- asrning 2-yarmida ko‘pchilik kasalliklarning yuqumliligi tajribalar asosida isbotlandi (Rossiyada A.T.Bolotov, Fransiyada A.Tillet, Italiyada F.Fontana, Daniyada Ya.Fabritsius va boshqalar). XVIII-asrning 2-yarmida nemis olimi A. de Bari, rus olimi M.S.Voronin va boshqalar tomonidan fitopatogen zamburug‘larning yangi turlari, ularning morfologiyasi, rivojlanish xususiyatlari aniqlanadi. XIX-asrning 2-yarmida o‘simlik zararkunandalari hamda kasalliklarining bir qancha mamlakatlar iqtisodiyotiga yetkazgan zarari ularni o‘rganish va ularga qarshi qurash tadbirlarini ishlab chiqishni taqozo etdi. XIX-asr oxiri — XX-asr boshlarida fitopatogen zamburug‘lar, bakteriyalar, viruslar, nematodalarning minglab turlari kashf qilindi. Asosiy zararkunandalarning turlari biologiyasi va fiziologiyasi o‘rganildi; zararli organizmlarga qarshi kurash choralari takomillashtirildi.

Turkistonda O‘simliklarni himoya qilishq. bo‘yicha dastlabki ilmiy asoslangan usullar 1898-yilda Chigirtkaga qarshi kurash qo‘mitasining taklifiga ko‘ra ishlab chiqilgan. 1911-yilda Toshkentda Turkiston entomologiya stansiyasi tashkil etildi, g‘o‘za, qand lavlagi zararkunandalarini o‘rganish va ularga qarshi kurash choralari qo‘llanildi.

1925-yilda Turkiston entomologiya stansiyasi O‘zbekiston o‘simliklarni himoya qilish stansiyasiga aylantirildi va shu bilan bir vaqtda Shirabudin (Buxoro viloyati) va Xiva qishloq xo‘jaligi tajriba st-yalarida O‘simliklarni himoya qilish bo‘limlari ochildi. 1929-yilda Bosh paxta komiteti O‘zbekiston O‘simliklarni himoya qilish stansiyasining bir necha bo‘limlarini birlashtirib, g‘o‘za zararkunandalarini o‘rganish uchun maxsus stantsiya barpo etdi; keyinchalik bu stantsiya Butunittifoq paxtachilik ilmiy tekshirish instituti (SoyuzNIXI)ning O‘simliklarni himoya qilish markaziy stansiyasiga aylantirildi. 1957-yilda SoyuzNIXI markaziy stansiyasi asosida hozirgi O‘zbekiston o‘simliklarni himoya qilish instituti tashkil qilindi.

Yuqoridagi tarixda qilingan ishlarni davomi tariqasida O‘zbekiston Respublikasining 1997- yil 26-dekabrda “O‘simlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to‘g‘risida”gi 543 -I- sonli [Qonuni](#) qabul qilingan.

**Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. Mutalov Sh.A. Tursunov T.T.Sanoat ekalogiyasi. Darslik. T. O'zb. Xalqaro Islom akademiyasi-2020 y.
2. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi
3. Семеренко С.А. Экология и защита растений // Масличные культуры. 2015. №4 (164). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ekologiya-i-zaschita-rasteniy> (дата обращения: 24.11.2022).